

שרשי מנהג אשכנז

כרך רביעי

מאת
בנימין שלמה המבורגר

מכון מורשת אשכנז
בני ברק תשס"ד

כל הזכויות שמורות © 2004

אין להעתיק או להפיץ חיבור זה, או קטעים ממנו,
בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

מכון מורשת אשכנז
ת.ד. 87 בני ברק

Printed in Israel

תוכן הענינים

23 פתח דבר

53 תפילה בנחת ומתינות

תפילות משה רבינו – קצרות וארוכות 53; רבי שמעון בן יוחאי וחבריו – ללא תפילה 55; חסידים הראשונים – ריבוי תפילה 58; ויכוח בין שתי הגישות 61; דרך בניינים: צמצום התפילה ואמירתה בנחת 63; עיון תפילה מתוך אריכות תפילה 66; תפילה בנשימה אחת 69; ארץ ישראל 76; ספרד 79; תורכייה 82; בבל 83; תימן 85; צרפת ופרובינצא 86; איטליה 87; אוסטריה בוהמיה והונגריה 88; פולין 90; תנועת החסידות בפולין ובנותיה 92; ליטא ורוסיה 100; אשכנז 106; סיכום 115

117 המתנה לגמר תפילת גדול הציבור

טורח הציבור ביחיד המאריך יותר מהציבור 117; טורח הציבור בש"ץ המאריך בתפילתו 121; טורח הציבור מצד זלזול בכבוד הציבור 123; טורח הציבור בהמתנה לגדול 128; האטת תפילת הציבור 129; המתנה על חשבי הקהל 135; עקירת רגלים שתיראה כסיום תפילה 140; רמז לחזן שלא ימתין 147; הוראת הרב שלא להמתין לו 150; מנין פרטי 152; אי המתנה כאשר הרב מאריך יותר מדי 154; המתנה אחר קריאת שמע 158; המתנה על בואו של הרב לבית הכנסת 162; סיכום 165

168 קריאת הרב מ'למען ירבו'

שכחת טעמי המקרא מקרב החזנים 168; פרשת ציצית – שגורה או אינה שגורה? 170; זכירת יציאת מצרים דאורייתא 174; ברכת הרב לציבור 179; פסוקי תוכחה בלחש 182; פרשת ציצית בלחש 187; המנהג בקהילות אירופה 189; סיכום 194

196 הקורא בתורה

העולה לתורה קורא בעצמו 196; חזן הכנסת מעלה את הקוראים לתורה 205; החזן מסייע בלחש לקריאה בקול של עולי התורה 213; החזן והעולה לתורה קוראים יחד בקול רם 218; החזן בלבד משמיע קולו בקריאת התורה 222; העולה לתורה קורא בלחש בעת קריאת החזן 228; העולה לתורה שותק בעת קריאת החזן 231; התנגדות לשתיקת העולה לתורה 238; החזן מקריא לעולה מחומש מנוקד 244; 'מקריא' לחזן מתוך חומש מנוקד – 'דר זר

לייאר' 246; הקורא מסתייע בחומש בעת קריאתו 251; שליח הציבור הקבוע
– הקורא בתורה 253; 'בעל קורא' – תפקיד בפני עצמו 259; סיכום 267

270 הכנסת ספר תורה חדש בשבת

הכנסת ספר תורה בידי משה רבינו 270; פטירת משה רבינו בשבת 272;
פטירת משה בערב שבת 276; כתב לפני שבת ונפטר בשבת 281; מתן
תורה בשבת 284; תפילת 'ישמח משה' לזכר מתן תורה 286; פסוקי תפילה
בשבת לזכר מתן תורה 289; לימוד תורה בשבת 294; הכנסת ספר תורה
בשבת 301; אשכנז 305; אוסטריה, מוראביה ובוהמיה 310; הונגריה 311;
פולין 312; בני ספרד ותימן 313; ארץ ישראל 314; שבועות 316; שמחת
תורה 320; הושענא רבה 321; חנוכה 325; פורים 326; פסח 327; ראש
חודש 328; העמדת חופה בשבת לכבוד התורה 328; הולכת ספר תורה
בשבת בלא עירוב 331; הולכת ספר תורה בחג בלא עירוב 336; ימי חול
337; סיכום 340

345 זמן תפילת ערבית וקידוש בליל שבועות

חידושו של ר"י פולק; קידוש בצאת הכוכבים 345; המשך המנהג הישן לקדש
מבעוד יום 347; האפשר לקיים 'תמימות' בתחילת הספירה? 348; האפשר
לקיים 'תמימות' בסוף הספירה? 353; התפשטות מנהג הקידוש בלילה 356;
חידושו הנוסף של הט"ז: ערבית בצאת הכוכבים 358; עירעור על המתנה
לערבית עד צאת הכוכבים 361; התפשטות ההמתנה על ערבית עד לילה
364; ערבית מבעוד יום בדורות האחרונים 366; סיכום 368

371 קול התקיעה

תקיעה בראש השנה מנין? 371; 'פשוטה' – קול ישר 372; 'פשוטה' – קול
ארוך 376; התקיעה מביעה שמחה 377; השמחה בתקיעה של ראש השנה
379; הגבהת קול התקיעה והנמכתו 382; סיכום 391

393 טים על חתן וכלה

קליות ואגוזים – מנהג חז"ל 393; חטים ושעורים – מנהג ראשונים 396;
תוספות חטה 405; מלח 405; מעות 406; שיפון 408; תחליפי חטה 409;
תפוחים 409; אורז 409; כשות (האפפען) 410; אגוזים, שקדים, סוכר, פרג
וצימוקים 412; קונפטי 413; מניעת ביזוי אוכלין 415; הקריאה: 'פרו ורבו!'
418; מועד זריקת החטים 423; זורקי החטים 427; סיכום 429

431 זריקת ממתקים בבית הכנסת

פירות בשבועות 431; פירות בשמחת תורה בתוך בית הכנסת 432; פירות
בשמחת תורה מחוץ לבית הכנסת 435; ממתקים בשמחות הספרדים 440;
ממתקים בבתי כנסת מזרח-אירופאיים 442; זריקה על ידי נשים 447; זריקה

בעליית נער בר-מצווה ובעיותיה 450; ביזוי אוכלים, אכילה לפני קידוש
וטלטול ברשות הרבים 453; המנעות כללית מזריקת ממתקים 457; סיכום
460

463 שתי חופות ביום הנישואין

ברכת חתנים בבוקר ובערב 463; מי הם 'רבותינו' שב'מסכת סופרים'? 468;
חופת שחרית וחופת ערבית – בימי הגאונים 473; חופת שחרית וחופת
ערבית – בימי הראשונים 475; חופת שחרית וחופת ערבית – בימי
האחרונים 481; חופת הבוקר – התחלת כניסה לחופה 483; מועד חופת
'מיין': בהשכמה 487; סיכום 496

498 חופת 'מיין'

סדר חופת 'מיין' 498; מסירת הכלה לידי החתן 503; נתינת יד ושילוב זרועות
בעדות מזרח אירופה 511; ישיבה בחצר בית כנסת – מנהג מגנצא ובנותיה
518; ישיבה בבית חתונות – מנהג וורמיישא ובנותיה 523; ישיבה על כסא או
ספסל 529; ישיבה בתוך כילה או על בימה 537; נרות ואבוקות 541; כלי
זמר 547; הניגון המקובל בחופת 'מיין' 552; תקנות נגד אכילה ושתייה 555;
משמעות המונח: 'מאן' – 'מיין' 560; השתנות מנהגי ה'מיין' בקהילות קטנות
566; נסיגת ה'מיין' בערים גדולות 571; חופת 'מיין' בדורות האחרונים 575;
סיכום 583